

Je li biskup Strossmayer bio liberalan katolik i pobornik pokreta za osnivanje narodne crkve?

Dr. A. Spiletak.

U 7. br. Savremenika o. g. na 3. strani štampan je članak g. Dra Milana Preloga: Dvije knjige o Strossmayerovim vatikanskim govorima. U tom je članku pisac među ostalim ustvrdio: »Međutim iz publikacija naših teologa (Spiletak i Oberški) uvjeriće se svi čitaoci Strossmayerovih govora, koji su bili mišljenja, da je Strossmayer govorio u vatikanskom saboru »liberalno« i »proturimski« i »protupapinski«, da je on uistinu tako govorio i da je Strossmayer barem na Vatikanskom saboru, a i još mnogo godina kasnije, o čemu ću više govoriti, bio uistinu liberalan katolik i »pobornik« pokreta za osnivanje narodne crkve.

U članku: »Strossmayer na vatikanskom saboru«, što sam g. 1926. napisao za Spomen-spis prigodom otkrivenja Str. spomenika u Zagrebu, ja sam ustvrdio o Str. govorima u vatic. saboru: To su govori, koji svojom sadržinom odaju ne samo bogatu spremu bogoslovnog znanja biskupovoga, nego i njegovu svestranu naobrazbu, njegov dalekovidan pogled u posljedice saborskih odluka, svijest o suodgovornosti članova sabora za te odluke i prema tome opravdan zahtjev, da svaki član sabora ima da otvoreno kaže svoje mišljenje i onda, kada se ono ne slaže s mišljenjem formuliranim u pojedinom Schema, službenom nacrtu o definiciji pojedinog članka nauka katoličke Crkve.

Dalje sam kazao: Govornici većine su nastojali, da se definicija papinske nepogriješivosti odglasa bez velike debate. Strossmayer je u svojim govorima više puta naglasio svoju sinovsku odanost prema papi kao vrhovnoj glavi Crkve, kojemu je sam Krist tu vlast povjerio; ali je ipak otvoreno ustao proti tome, da se ta dogmatska istina u saboru definira. Bojao se naime, da ta definicija ne bude povodom novih trvenja među katolicima, protestantima i pravoslavnima. Tko pozna idejni optimizam biskupov, taj će opravdati njegove otvorene izjave u saboru, njegove stvarne opaske, potkrepjene jakim dokazima, uvažiti i priznati mu, da je svoje stanovište muževno i dostojanstveno zastupao, propuste i pogriješke što su ih Schema ta sadržala, stvarnoj kritici podvrgao i kao svestrano i visoko naobražen teolog i latinskom jeziku vrlo vješt govornik, sasvim logično i otvoreno otkrio i osudio, a da se pri tome niti jednim izrazom nije ogriješio niti o nauk katoličke Crkve, niti o vrhovni auktoritet rimskoga pape. Stoga je poslije vaticanskoga sabora odlučno prosvjedovao proti svakoj tendencioznoj vijesti, kojom su nadasve protestanti mistificirali javnost. Kao negda sv. Augustin i Strossmayer je prihvatio načelo: Roma locuta, causa fi-

nita. Vjeran tome načelu dao je kroz skoro 35 godina svoga biskupovanja poslije vatikanskoga sabora nebrojeno dokaza sinovske ljubavi i odanosti katoličkoj Crkvi i sv. Ocu papi, te je za dugog pontifikata Leona XIII. višeput branio Hrvate i ostale Slavene od zakulisnih napadaja austro-madžarske diplomacije i ostalih njihovih protivnika.

Ozloglašeni je Rim ispravno shvatio lojalnu opoziciju Strossmayerovu na vatikanskom saboru. Strossmayer je uistinu bio pravi intimni savjetnik Leona XIII. u pitanjima Slavena uopće, a Hrvata i južnih Slavena napose.

U svojoj radnji: *Strossmayer i Pape¹* ja na temelju originalnih spisa iz arhiva biskupske kancelarije u Đakovu i službenog Strossmayerovog glasila od g. 1873. dalje, »Glasnika biskupije bosanske i srijemske« donosim hronološkim redom od g. 1850. to jest od prve godine Strossmayerova biskupovanja sve njegove izjave o rimskim papama, papinstvu uopće, a o Piju IX. i Leonu XIII. napose. Mislim da autentični Str. spisi, većinom pisani njegovom sopstvenom rukom, i njegovo zvanično glasilo sačinjavaju i za najvećega skeptika najsigurnije i najneprikosnovenije vrelo prave i potpune istine.

Žalim, što još nije odštampana u posebnoj knjizi ova moja radnja, jer Glasnik biskupije đakovačke, izvan same biskupije ima malo čitalaca. A u kratkom članku nije moguće iscrpiti tolike Str. izjave. — Međutim ima jedna Str. okružnica iz g. 1888. (na Spasovo, sva je Str. autograf, pod br. 474 — 1888). Ta opsežna Str. okružnica može se punim pravom nazvati himnom papinskom Rimu i papinskom poglavarstvu. Tu je okružnicu Str. napisao nakon što se vratilo kući Hrvatsko hodočašće, koje je sam Strossmayer predveo pred papu Leona XIII.

I.

Okružnica počinje: »Hvala Bogu i svetoj njegovoj milosti lijepo i uspješno hodočašće naše dovršismo ter se zdravo i sretno iz Rima doma povratismo. Ja sam već više put u Rim putovao i u Rimu dulje vremena boravio; ali mogu reći, nigda većim veseljem i većom utjehom nego ovaj put u društvu mile braće i prijatelja sa svih strana krasne domovine naše. Nikad nisam više nego ovaj put očutio istinu one svete izreke Boga i Spasitelja našega: Gdje se dvojica il trojica sastanu u ime moje, ja ostajem vazda među njima. I sama misao na hodočašće i na boravljenje u Rimu budi u srcu kršćanskom najnježnija i najsvetija čuvstva. Čovjeku se sa čistom i svetom namjerom u Rim putujućem sve sviđa (čini), da istom sad u pravu svoju domovinu, u rodno svoje mjesto putuje. Jest istina, sveze naravne koje nas sa obitelji našom, sa narodom našim i sa onim mjestom, u kome se rodismo, u kome zvanje svoje vršimo, vežu, svete su i besmrtno su, osobito pak pravom kršćaninu, koji vjerom

¹ Ta radnja izlazi u *Glasnik* u biskupije Đakovačke već od g. 1925. Nadam se da će ove godine biti gotova i posebno odštampana.

i Duhom Svetim kog u srcu i u duši svojoj nosi, sve što zemlja ova zatvara, posvećuje, uzvisuje, oplemenjuje i na stazu vječnosti upućuje; ali pored svega toga vrhunaravne sveze, koje nas sa neumrlosti našom i sa Rimom spajaju, daleko su nam preče, bitnije i svetije. Pravomu kršćaninu pri hodočašću u Rim svida se, da mu se vidik svakim korakom u napredak sve više i više i do istoga ruba vječnosti širi i otvara tako, da mu je sve što za sobom ostavlja, prenisko, preusko i nekim načinom manje više časovito i prolazno; svida mu se, da je zemljište od koga se udaljuje, zaisto dolina, koju je često put ne samo znojem lica svoga nego i suzama očiju svojih natapljati morao; svida mu se, da mu je dom i domište neka vrst poprišta, na komu se je često put u ime vjere i poštenja, u ime istine, pravde i ljubavi proti nevjeri, sebičnosti, nepravdi i hudom licumjersvu boriti morao; svida mu se, da mu je rodbinstvo neka vrst mučilišta, na komu svakojake muke i patnje, svakojaka progonstva, svakojaki nasrtaji i svakojake nevolje na njega neprestance, i to često put s onih strana, s kojih bi se baš upravo najmanje obarati imao, navaljuju, sve ove i ovakove tužne misli i uspomene kô da putniku i proštenaru rimskom malo po malo u zaborav padaju, ter mu se pričinja, da se sve više i više uspinju više ovoga zemaljskoga života u onu širju i svetiju domovinu, u onu širju i svetiju obitelj, koja vas svijet obuhvaća; koja sa samom vječnošću u svakidanjem, da tako rečem, općenju stoji i u kojoj se svetom vjerom i ufanjem, prava istina i pravda, prava bratska ljubav, prava sloboda i ona kršćanska međusobnost, požrtvovnost vlada, koja nas do lica Božjega pratiti, i tu se u zalog i cijenu pretvoriti ima u ono videnje i uživanje Božje, koje pravednicima i odabranicima Božjim u nebu na vijek vijeka u dio pada. Ove i ovima slične misli i čuvstva bude se u hodočasniku, koji u Rim putuje...»

Zatim Strossmayer epskom sebi prirodnom opširnošću govori o ljepotama osobito arhitekture i plastike, što ih »rimski proštenar« u obilju nalazi u Mlecima, Padovi, Milanu, Bolonji, Firenci, pa nastavlja: »Kad čovjek putnik ovim svečanim i otajstvenim osjećajem u duši svojoj prvi put ugleda veličanstvenu kupolu sv. Petra Vatikanskoga, tako mu se sva duša svega što je grijeshno, vremenito, prolazno otrese, da mu se zaisto pričinu, da ulazeć u Rim nekim načinom granice vremenitosti prelazi i u samo silno predvorje vječnosti ulazi, ter odjene i na se obuče sve ono, što je čisto, rajsko i vječito. Moja se je barem duša svakom takvom zgodom i prilikom silno potresla i u Rimu jačenego igdje osjećala, da po otajstvu sv. Križa i smrti Isusove moć i vlast ima nekim načinom zamijeniti pravo domaćinstva i građanstva Božjeg i vječitog, ter se tako u živo udo tijela Isusova, u crkvu Duha Svetoga i u pravoga baštinika i uživatelja vječitih dobara pretvoriti.

Ah! Zabadava je sve trsenje i nastojanje ljudsko; što Božji biljeg i pečat sveopćenosti i vječitosti na sebi nosi, to ostaje uvijek i uvijek općenito i vječno. Rim ostaje uvijek i uvijek Rim. Narod rimski bio je narod proročanski, vršio je očevidno više božje namjere, kad je velikim i prostranim gospodstvom svojim put kršćanstvu po svemu svijetu krčio; u savezu s tim i Rim je bio i ostati će uvijek proročanski grad, grad sveopće i vječite znamenitosti.

Nikad se valjda nije toliko o tome radilo, koliko danas, da se taj božji značaj sveopćenitosti i vječitosti sa Rima skime, da se mjesnim nekim i posve svjetskim i isključivo narodnim zamijeni; **ali je sve zabadava**; tkogod ima oči da vidi, vidi i lako se odmah uvjeri, da je sva ona sila novih zgrada, ulica i spomenika, koji se danomice u Rimu sad grade i dižu, većom stranom posve loša; da prama veličini, sjaju, ljepoti i izvrsnosti starorimskih ostanaka; prama veličini, sjaju, ljepoti i izvrsnosti starih i srednjovječnih crkava, starih kršćanskih spomenika i zgrada posve iščezava. Prvo je očevidno, samo mjesne, časovite, ograničene i prolazne vrijednosti; dočim je drugo očevidno sveopće, neprolazne, neizmjerne i vječite cijene i veličine.

Što je pak svakome za cijelo vrijeme našega sadašnjega u Rimu boravljenja i nehotice u oči pasti moralo, jest: da se je očevidno sve ono što svijet ovaj moći, ugledom, sjajem i slavom naziva, u sjenu nekim načinom povući, u zemlju poniknuti i kanoti iščeznuti moralo naprama moći, ugledu, sjaju, veličanstvu, štovanju i slavi, koja se svojevolumno i dragovoljno po svemu svijetu sv. Ocu Papi Leonu XIII., onoj vrhunaravnoj njegovoj oblasti ukaziva, koja zemlju sa nebom spaja i zalog i cijenu u sebi vječitih plodova Otajstva sv. Križa i smrti Gospodnje, na spas i blagoslov svega svijeta nosi.

Ah! Doći će jamačno vrijeme, kad će vas svijet, osobito pak oni svi, na koje to najbliže spada, priznati: da je po vječitom zakonu i redu božjemu ono uvijek prvije, preče što je božje, pak da tada istom slijedimo što je ljudsko i vremenito, i da se tada samo dovoljno sve ono što je zemaljsko i vremenito posvećuje, uzvisuje, ukorenjuje, oplemenjuje i na svete svoje svrhe ovlašćuje i usposobljuje, kad se Bogu i onoj svetoj moći, koju je on neposredno iz bića i srca svoga iznio, svetom krvlju svojom posvetio i darom cijeloga roda ljudskoga po Svetom Ocu Papi i redu apostolskom učinio, prvo mjesto ustupi.

Evo kakvim srcem i kakvom dušom smo i mi Hrvati i južni Slavjani u Rim putovali i u Rim prispjeli, da se sv. Ocu Leonu XIII. poklonimo, da mu 50 godišnjicu njegovoga slavnoga i plodovitoga svećeništva čestitamo, da mu sinovsku ljubav, štovanje, privrženost, vjernost, zahvalnost, poslušnost i u ime svoje i u ime one braće i sestara u Isusu prikažemo, koji su željno željeli nami se pridružiti, ali nijesu mogli, nego su se ipak vjerom, srcem, pobožnošću i molitvom svojom nami priključili. Budući pak da sam ja po sta-

rosti svojoj i po bratskoj ljubavi i privrženju hodočašće naše predvodio i sv. Ocu Papi Leonu XIII. predstavio, budi mi u znak moje duboke zahvalnosti i u zamjenu za ljubav i povjerenje dozvoljeno, da braći svojoj i puku svomu, osobito pak onomu dijelu, koji bi iz sve duše i iz svega srca rado, da je mogao, hodočašću našem prisustvovao, protumačim ono veselje, onu utjehu, ona čuvstva, onu slast i čast, koju smo mi svi u Rimu doživjeli i oćutili, ne bi li se i u njihovom srcu i duši isto to odazvalo i sastavilo.«

Zatim Strossmayer na dugo i na široko opisuje četverostruko čuvstvo, »koje smo u Rimu osjetili i pred sjajno prijestolje Njegove Svetosti Leona XIII. sa svom poniznosti srca svoga postavili«. »Prvo čuvstvo koje osjetismo i prvo slovo koje izustismo, bilo je: Svečanost i veselje Tvoje, Sveti Oče, nami je Hrvatima i južnim Slavjanima svečanost i veselje samoga Isusa Krista, Boga našega i Spasitelja našega; jer što je Isus Krist po vječitom biću, naravi i moći svojoj; što je on po vječitoj zaslugi i slavi otkupljenja i vječitoga svećeništva svoga; što je on po neizmjernej vlasti, ljubavi i milosrđu svomu; sve što je on bio na ovome svijetu, i sve što sjedeć ob đesnu vječitoga Oca svoga jest i na vijek vijeka ostaje i na zemlji i na nebu; to je sve on sam po osobitom i izvanrednom daru svoje svete milosti, po otajstvenom ali ujedno i pravomu i živomu udioništvovanju u svetoj slavi i zaslugi otkupljenja i vječitoga svećeništva svoga, preneo na sv. Petra i sve nasljednike njegove do konca svijeta; tako da je sv. Otac Papa Leon XIII. u sv. Petru i po sv. Petru pravi i živi Isusa Krista na ovom svijetu zamjenik i namjesnik... Sv. Otac Papa Leon XIII. najprvi je, najpoglavitiji, najsavršeniji i najuzvišeniji baštinik, namjesnik, založnik, tumač i vršitelj i obavitelj na ovom svijetu svetoga otkupljenja i svećeništva Isusa Krista, svete vjere, neumrle istine, pravde i moći Isusa Krista; one svete nade, ufanja, spasa, one svete izvjesnosti i sigurnosti; onoga mira i utjehe, koju je Isus Krist cijenom svetoga svoga Križa u rodu ljudskomu pobudio i na vijek vijeka ustalio; one na poslijetku svete i neizmjerne ljubavi, dobrote i milosrđa, koje je Isus Krist u svetoj smrti i po svetoj smrti naprama cijelom rodu ljudskome vršio i sveudilj od vijeka do vijeka vrši.«

Nadalje Strossmayer zanosno opisuje čuvstva hodočasnika, koji su na Uskrs prisustvovali kod sv. mise i blagoslova sv. Oca Pape Leona XIII. »Mi smo Hrvati i južni Slavjani ova i ovim slična čuvstva pred sjajno lice, pred uzvišeno prijestolje sv. Oca Pape Leona XIII. iznijeli i svečano mu u ime ljubavi, štovanja, poslušnosti i zahvalnosti naše izrekli: Sveti Oče! Ko što mi Hrvati i južni Slavjani svaki dan jutrom i večerom molimo: Kralju vijekova besmrtnom i nevidenom Bogu, Isusu Kristu hvala, čast, krepost i slava; tako ne samo u ovaj svečani čas, nego i vazda mi nadodajemo: Sv. Ocu Papi slavnom i neumrlom Leonu XIII. čast, hvala, zahvalnost i slava; njemu nebrojeni niz sretnih i blagoslovljenih godina! Njemu vječitih i vremenitih dobara preobilje; njemu osobito u vršenju i

obavljanju vrhovnoga apostolstva u svim stvarima i poduzećima potpuni uspjeh i plod vječiti na slavu trojednoga Boga i na spas cijeloga svijeta... Sveti apostoli Petre i Pavle, sveti apostoli Ćirile i Metode, molite se za nas sve, da do konca života svoga i uvijek u svetoj vjeri našoj i u privrženosti prema namjesniku Isusovom stalni i nepomični ostanemo!

Drugo čuvstvo, koje smo u Rimu mi Hrvati oćutili i drugo slovo, koje smo pred licem sv. Oca Pape izrekli, jest: Sveti Oće! Svećanost i veselje tvoje nama je Hrvatima i Južnim Slavjanima svećanost i veselje cijele svete Crkve božje, vječite te zarućnice Isusa Krista i živoga i pravoga tijela njegovoga, u komu i po komu on sam sa svetim bićem i otajstvom svojim danas, sutra i na vijeke među nami živi, boravi, stanuje, žrtvuje se i presveto djelo otkupljenja i spasa našega nastavlja i obavlja. Isus Krist Bog naš i Spasitelj naš vječiti je početnik, vječiti je izvor, vječiti je temelj i ugaoni kamen Crkve božje; ali je isto to po milosti Njegovojoj i sv. Petar i njegovi nasljednici, jer on sam sv. Petru, kad je Bogom Ocem nadahnjen najpoglavitiju istinu sv. vjere naše, to jest Božanstvo Njegovo pred svijem svijetom ispovjedio, veli: Ti si stijena, vrhu te stijene sagradi ću crkvu svoju, i nigda nitko, niti sama vrata paklena ne budu je prevladati. Isus dakle Krist vječiti temelj Crkve, ali i sv. Petar i njegovi nasljednici u Isusu Kristu, nepresušiv i nepredobiv temelj Crkve; Isusu Kristu sva je moć dana i na nebu i na zemlji tako, da vas svijet po apostolstvu i svećeništvu pod moć sv. Križa svoga stavlja; ali je Isus Krist tu istu moć naj-svećanijim načinom na sv. Petra i njegove nasljednike preneo, kad je istomu ključe nebeske povjerio i kad je obrekao, da će sve ono, što on na zemlji ovoj svezao ili razvezao bude, svezano ili razvezano na uvijeke na nebu ostati. Isus Krist je otac i glava sv. Crkve, vrhovni je pastir Crkve božje i duša onih; ali i sv. Otac Papa kano zakoniti nasljednik sv. Petra, vrhovni je otac sviju pravovjernih, vidiva je glava Crkve, vrhovni je njezin pastir, komu je Isus sam svećanim načinom po tri put, poslije svetoga uskrsnuća svoga, vrhovno pastirstvo vrhu ovaca i jaganjaca na uvijeke povjerio. Isus Krist je put, život, istina; on je vječito svijetlo, štiti i snaga Crkve; on vječiti gospodin i meštar naš; ali i sv. Otac Papa kano zakoniti nasljednik Petra, u Isusu Kristu put je, život i istina; on je svijetlo, štiti i snaga Crkve, on vrhovni meštar i učitelj Crkve, koji pogriješiti ne može, jer bi inače cijelu Crkvu za sobom u grijeh i bludnju zaveo i izgubio ono sveto i neporecivo pravo, koje mu je Isus sam povjerio, da braću svoju u svetoj vjeri i apostolskom zvanju potvrdi i okrijepi.«

Strossmayer ukrepljuje svoje tvrdnje i rijećima sv. Ireneja »o rodoslovlju apostolskom« i rijećima sv. Jeronima papi Damasu, te završava ovaj dio rijećima: »Mi, sv. Oće Papa, s tobom jedino u neprekidnom općenju živimo, jer znamo, da je na tebi Crkva božja i prestolje sv. Petra osnovano; mi s tobom stićemo i nabavljamo,

jerbo znamo da tko s tobom ne stiče i ne nabavlja, rastiče i rasiplje; mi smo u ovo uskršno vrijeme u Rim došli, da s tobom jaganjca vazmenoga blagujemo, jer znamo, da je onaj koji osim tebe uskršnoga jaganjca blaguje odmetnik, koji izvan kuće očeve bludi; mi se onom istom lađom vozimo, kojoj si ti, oče, vrhovnim kormilarom postavljen, jer dobro znamo, da se onaj koji drugom lađom plovi, izvan korablje Noeve nalazi i u vrijeme potopa i bure gine i utaplja.«

»Treće čuvstvo, koje u Rimu osjetismo, treća riječ, koju pred sv. Ocem Papom Leonom XIII. izustismo, jest: Svečanost i veselje tvoje, sv. Oče Papa, nami je Hrvatima i južnim Slavjanima svečanost i veselje onoga presvetoga jedinstva, koje je Isus Bog naš i Spasitelj naš iz samoga bića i srca svoga iznio, svetom krvlju svojom na oltaru Križa posvetio, najbožanstvenijim plodom svoga otkupljenja učinio, označio i vrhovnom i najsvetijom baštinom cijeloga roda ljudskoga opredijelio i postavio; onoga presvetoga jedinstva... koga je vječitim izvorom i istokom, vječitim zalogom i stožerom, vječitom tvrdom i stražom, vječitim pečatom, sakramentom i znakom učinio sv. Petra, a u njemu i po njemu sve Petrove nasljednike, da ga oni kô oko u glavi čuvaju, štite, brane, šire sve do onoga blaženoga časa, kad će svud po svijetu samo jedan jedini pastir i jedna jedina ovčarnica biti.

To je ovom svečanom zgodom značio u Rimu onaj divni skup i zbor svih naroda ovoga svijeta, u kome smo se i mi Hrvati, hvala Bogu, snašli. Ja mogu reći, da je ova svečanost i ono veselje presvetoga jedinstva, koje nebo sa zemljom a zemlju sa nebom na uvijek spaja, i koje nas sve ljude na svijetu u jedno tijelo i u jednu svetu obitelj pretvara, meni najveća svečanost i najveće veselje, koje sam igda na ovom svijetu doživio i oćutio, bilo.«

Slijedi odulji citat i tumačenje iz djela sv. Ciprijana: De unitate Ecclesiae, »koje se nikad dosta preporučiti ne može,« jer je »divna i zlatna ta knjiga, osobito ako se prisposdobi sa istoimenom knjigom sv. Augustina. Misli i čuvstva, koja su ta dva velikana iz srca i duše svoje izvadili i u krasne knjige svoje preneli, misli su i čuvstva svih vijekova i svih naroda u Crkvi božjoj; one se svečanom ovom zgodom osobitim načinom u duši i srcu svih naroda u Rimu živo odzivahu; a kako se ne bi odzivale bile u nama Hrvatima i Slavjanima, koji ih osobito paziti, čuvati, njegovati, tumačiti i na naše osobite okolnosti uporaviti imamo? Kako se ne bi u nama živo odzivale, kad smo mi isti taj sveti nauk, istu tu svetu vjeroispovijest od prvih i prastarih naših otaca, učitejla i apostola Cirila i Metoda primili, naučili i baštinili, i to ne samo po riječima i knjigama njihovim, nego još više po cijelom sadržaju svetoga života i apostolskoga zvanja i djelovanja njihovoga? Poznato je svemu svijetu, da su naši sveti apostoli Ciril i Metod taj sveti nauk, tu svetu vjeru o jedinstvu crkvenom i o vječitom izvoru i temelju njegovom upravo

u ono doba iz Istoka u Zapad prinijeli, kad su se stvari u Istoku zapletati i mrsiti počele, kad se je zlokobnim načinom trak od sunca svoga, grana od debla svoga, potok i rijeka od izvora svoga trgati i razdvajati počela; oni su tada upravo u Zapadu svojoj svetoj vjeri i svom apostolskom zvanju zalag, pečat, snagu, odušak i sakramentalnu potvrdu u Rimu i svetoj rimskoj Stolici uvijek i uvijek nazirali, priznavali i štovali; oni su često puta u apostolskim brigama i nuždama svojim u Rim zalazili i od njega nauk i svjet, zakon i pravac primali; oni su u raznim navalama ljudi, progonstvima svojima uvijek i uvijek zaštitu, obranu, osvetu u Rimu i u sv. Ocu Papi tražili i našli; oni su, kad je zloba i zavist na njih sumnju krivobojstva i krivovjersva bacila, vjeru svoju vjerom svete rimske Crkve i prijestolja Petrova opravdali, obranili i potvrdili tako, da su primjerak svoje vjeroispovijesti vlastitom rukom pisan i vlastitom prisegom potvrđen na sam ispovjedaonik, konfesiju, svetog Petra položili, izričitim dokazom, da se je vjera njihova i nauk njihov posve sa vjerom i sa naukom sv. Oca Pape i sv. rimske Crkve sudarao; oni su, kad su ih protivnici pod jaram svoj skućili i apostolske ih slobode i neodvisnosti lišiti htjeli, u uskrsloj i po sv. rimskoj Stolici povraćenoj starodrevnoj metropoliji panonskoj zalag i obranu i zaštitu vječitu svoje svete apostolske slobode i neodvisnosti po sv. Ocu Papi stekli i dobili; oni su svetom jedinstvu Crkve božje i spasu stada svoga u prilog svomu prezrenomu slavjanskomu jeziku pravo i preimućstvo svetoga i liturgijskoga jezika u oba obreda ne samo ishodili i isposlovali, nego i vječitom apostolskom poveljom zapečatiti i za sva buduća vremena potvrditi znali i umjeli u doba, kad se je to sa svih strana ne samo kao posve novo i nečuveno, nego i kao posve odurno i upravo krivovjerno smatralo i držalo. Bog bi dao, da isto to nije i dan danas mnogim i mnogim kamen smutnje, koji ili ne znaju ili ne haju da to isto u rukama Božjim i sv. Otaca Papi u čas Bogom opredijeljen zalag i cijena postati može, onog svetog jedinstva, komu ništa prečega, ništa božanstvenijega u otajstvu otkupljenja našega i u krilu svete majke Crkve biti ne može.»

Iz života i djelovanja sv. braće Ćirila i Metoda izvodi Strossmayer još neke lijepe refleksije, a onda završava: »Kad smo mi Hrvati i južni Slavjani sa svim ostalim svijetom ova sveta čuvstva u Rimu osjećali i pred licem sv. Oca Pape izručivali, onda nije drugačije biti moglo, nego da smo ujedno dva sveta zavjeta i dvije vruće želje srca našega pred prijestolje sv. Oca Pape Leona XIII. postavili. Prvi zavjet i prva želja bila je i jest: Da sv. Ocu Papi Leonu XIII. za rukom pode malo po malo vas kršćanski svijet i sve kršćanske narode u krilo svete majke Crkve i u sredinu svetoga jedinstva Božjega privesti, i onaj sveti božanstveni čas uskoriti, kad će jedan samo pastir i jedna samo ovčarnica na svemu svijetu biti.

Dašto da nije naše u tajne Božje providnosti prozirati, a vijekovi i vijekovi su u očima Božjim samo kratki časovi; ali se po nekim znacima slutiti daje, da se čas Božji približuje u kome se i proročanstvo Isusovo o jedinstvu svetom obilatijim načinom vrši i ka koncu svomu prikučuje. Prvo je prvo: Bog je sam sv. Ocu Papi Leonu XIII. namjenom vlastitosti i naravi i milosti tako uzvisio, i tako sa neumrlim zvanjem njegovim i sa potrebama cijeloga čovječanstva izjednačio, da je dvojit, da je igda bilo Pape, koji bi više moći, ugleda, povjerenja, pouzdanja imao, i koji bi vaskoliki svijet, a i one koji izvan Crkve Božje stoje, tolikom silom k sebi privlačio. Zabadava, što je Božje, Božje je, Božju moć i silu, Božji osobiti dar prije ili poslije sav svijet očititi mora. Sv. Otac Papa Leon XIII. mudrosti i učenosti svojom, postojanosti i umjerenosti svojom, napose pak onom svetom ljubavlju, blagosti i dobrohotnosti svojom, koja se je očevidno iz srca Božjega u očinsko srce njegovo preselila, sav svijet otajstvenom nekom silom zanaša i k sebi privlači. Bog bi dobar dao, da to bude ne samo slutnja, nego i pravo proročanstvo onoga jedinstva, koje je od Boga samoga i za kojim svaka plemenitija duša svetim Krstom posvećena pravom teži.

Drugo je pak, da se u svijetu zbivaju stvari, koje su očevidno proročanske naravi. Rimsko carstvo, Rim sam živo je proročanstvo bio, u njemu i po njemu je vječiti Otac naš Slovu svome, vječitom Isusu Kristu, Bogu i Spasu našem, put u vas svijet prokročio. I dandanas ovo otkriće cijeloga skoro vidivoga svijeta, ova silna općenja među jednim i drugim makar najudaljenijim narodom; ova hitra i brza međusobna općila, koja silom pare, brzinom munje od jednoga do drugoga ruba svijeta dopiru; riječ u jednu: ovo stvarno i zemaljsko jedinstvo, koje stari ni sanjati nijesu smjeli, a koje se evo danas ka koncu svome približuje, znači očevidno Božju volju i namjeru, da se to stvarno i vanjsko svijeta ovoga jedinstvo, preporodi, otkupi, oplemeni, uzvisi i na najviše ovoga i onoga svijeta svrhe usposobi onim svetim jedinstvom, koje je sam Bog iz njedara svojih iznio i otajstvom svete smrti i uskrsnuća svoga posvetio, i darom i uvjetom svakoga blagoslova i na ovom i na onom svijetu učinio; a to tim većma, budući se opaža, da pored toga stvarnoga i vanjskoga jedinstva, dandanas jedinstvo duhovno, državni i međunarodni odnošaji među svijetom sve slabiji i lošiji bivaju, jer prevladuje i u skromnomu i u javnomu životu oholost, sebičnost, zavist, nezasitnost, odurnost; a odatle neizvjesnost, nestalnost, razne razmirice, neskladi, svade, a po tom svagdanja pogibelj rata i strahovitih nevolja, u koje se sav savcat svijet zaplesti i strmoglaviti može.

Očevidno je da ovomu zlu i ovoj pogibelji samo i jedino doskočiti može duh Isusa Krista i svetoga evanđelja, ako u skromni i obiteljski život, isto tako kao i u državni i međunarodni život sa istinom,

pravdom, čistoćom, svetosti, poniznosti, ustrpljivosti, podnosljivosti, umjerenosti i onom svetom ljubavlju i međusobnom dobrohotnošću prodre, koja u zlobiti, nesreći, stisci i jarmu tuđemu svoju vlastitu zlobit, nesreću, stisku i jaram; a u dobrobiti, sreći i slobodi tuđoj svoju vlastitu dobrobit, sreću i slobodu smatra. Ovo će pak reći: ovo stvarno i vanisko jedinstvo samo će tada biti izvorom sreće, napretka, slobode, ako se jedinstvom Božjim i svete majke Crkve od prirodnih svojih mana oslobodi, otkupi, posveti i u vječiti zalog pravoga života, snage, pravoga mira i bratske snošljivosti, a po tomu i svake prave sreće i dobrobiti pretvori. Bog bi dao, da to sveto i spasonosno djelo sv. Otac Papa Leon XIII. na slavu Božju i na spas cijeloga svijeta izvede ili barem na izvjesnu stazu svoga skoroga izvedenja uputi!

Kad smo mi Hrvati i južni Slavjani ovaki zavjet i ovaku želju pred sv. Ocem Papom izrekli, nije moglo biti a da ne popunimo svetim zavjetom i vrućom željom: Da Sv. Ocu Papi Leonu XIII. za rukom podeukrilo svete majke Crkve i u sredinu jedinstva crkvenoga privesti mnogobrojni narod slavjanski, koji na pragu uprave sv. Crkve stoji i nekim načinom bratsku ruku pruža; koji se poleg starih svojih predaja, kojih se živo i nepomično drži, osobitim načinom odlikuje vjernom pobožnošću, ustrpljivošću, nježnošću; koji u prirodnom daru ljubavi, pravičnosti, istinitosti i svake prama bližnjemu svome snošljivosti i dobrohotnosti svoje, živi zalog mira, sloge i međusobnoga pouzdanja, koje toliko trebamo, u sebi nosi; koji sv. Oca Papu Leona XIII., kô što to najnoviji događaji dokazuju, iskreno ljubi, štuje, rado snjim u poblizi doticaj dolazi i njemu se klanja; koji se, po mom čvrstom osvjedočenju, od nas tuđi, zazire ne i nipošto vjerom samom, nego nekim samo nesporazumljenjem, kog je tuđa ruka među nas donijela; ne i nipošto sustvenim (supstancijalnim, bitnim?) ma kakvim naukom, nego samo nekim strahom i trepetom, da mu se ne bi svetim jedinstvom zanetnulo, zatrla i uništilo ono, što mu je od vijekova milo i drago, što mu je duši i srcu sasvim priraslo, što mu je kao domaće, obiteljsko i narodno tako svojstveno, tako prirodno, tako u krv i cijelo biće prešlo, da ga se nikad više odreći ne može. Hvala Bogu, da se već danas sa mnogo strana uvida i javno piše i uči, da je taj strah i ta bojazan posve ispravna; jer ono sveto jedinstvo, koje je Bog sam svetim upućenjem i otkupljenjem svojim u svijet ovaj uveo, posvetio i svetim zakonom cijeloga kršćanstva učinio, ne može se ni po naravi svojoj, ni po volji Božjoj,

ni po praksi svete Crkve Božje ničemu opirati, što svetoj vjeri i umu čovječjem, što poštenoj duši srcu, što pravim narodnim težnjama i željama odgovara. Pače u naravi je stvari a i povijest svih vremena, osobito pak povijest sv. Oca Pape Leona XIII. dokazuje, da se svetim jedinstvom, koje Crkva Božja brani, čuva, njeguje i sve više i više, po neumrlom zvanju svomu širi, sve ono što je srcu i duši ovoga svijeta priraslo, što svetoj vjeri i umu čovječjem odgovara, što je tečajem dugih vijekova u krv i biće raznih naroda prešlo, potvrđuje, uzvisuje, posvećuje i na svete svrhe i ovoga i onoga svijeta plodovitim načinom upućuje i izvršuje. Tako da kô što ljepota i milota vanjskoga ovoga svijeta u harmoniji i suglasju sastoji, kojim se sve divne razlikosti naravi Božje na jedan zakon i na jednu svetu svrhu svadaju i upućuju, isto tako Božja ljepota, krasota svete vjere i Crkve u harmoniji i suglasju sastoji, kojim se zakonom jedinstva, koji biću Božjem toliko odgovara, osobito ovoga svijeta, njihovih, svetim krštenjem preporođenih i posvećenih naroda razlikosti i raznovrsnosti na jednu ter istu svetu i neumrlu svrhu svadaju i upućuju.

Dalje Strossmayer opsežno tumači, kako je izvanu toga svetoga jedinstva »najbitniji uvjet: da vlast i pravo, da čast i ugled, da sloboda i nezavisnost svete majke Crkve i sv. rimske Stolice svud po svijetu, osobito pak u Rimu bude priznana, štovana, čuvana i proti svakoj makar sjeni samovolje i samosilja posve zaštićena — jer je to sveti zakon Božji, komu se svatko na ovom svijetu pokloniti mora; jest sveopća stvar, koja se cijeloga svijeta tiče tako, da je nitko pojedinac sam, ma tko on bio, ma gdje bio, ma koju vlast na ovom svijetu vršio; nitko pojedinac sam svojom vlastitom voljom i osudom riješiti ne smije. Ona se samo Božjim zakonom i jednodušnom svijesti i odlukom cijeloga kršćanskoga svijeta riješiti ima. Ako ima na svijetu ovom stvari, o kojoj se reći mora, da je ne samo međunarodna, nego upravo svesvjetska, to je jamačno stvar vlasti i prava, časti i ugleda, slobode i neodvisnosti sv. Crkve i sv. rimske Stolice. Ovo nije samo mnijenje ljudsko, nego je bitni članak svete vjere naše. Vlast i pravo, čast i ugled, sloboda i neovisnost Crkve i sv. rimske Stolice, vlast je i ost... samoga Isusa Krista, koji u Crkvi i sv. rimskoj Stolici živi, djeluje i svete i neumrle svrhe svoga otkupljenja vrši... Gdje je Isus i sv. vjera njegova, gdje je namjesnik Isusov i sv. Crkva Božja svoju slobodu i neovisnost izgubila, tu o nikakvoj pravoj više slobodi i neodvisnosti ni govora biti ne može, jer je po zakonu Božjemu sloboda vjere i svijesti, sloboda Crkve i sv. rimske Stolice bitni uvjet svakoj ostaloj slobodi. Zato se često put na ovom svijetu opaža, da ono što ljudi slobodom i neodvisnošću nazivaju, ništa drugo nije nego samo prozirna plaština, pod kojom se prava samovolja krije. Zato se sloboda i neovisnost, koja ništa prečega ne zna nego na vjeru i svijest navaljivati, sveudilj u pretvaranje i licumjerstvo pretvara, koje i

Bog i poštenu ljudi od sebe odbijaju. Ovo je i opet zakon sv. vjere naše, komu bi se svaki narod i svaka vlast u ime vlastite svoje sreće i blagoslova dragovoljno prilagoditi imala.«...

»Četvrto čuvstvo, koje pred licem i prijestoljem sv. Oca Pape Leona XIII. oćutismo, i četvrta riječ koju izustismo, jest: Svećanost i veselje tvoje sv. Oće, nama je svećanost i veselje onoga svetoga općenja, koje se općenje svetih zove i po komu smo svi pravovjernici jedno jedino otajstveno doduše, ali pravo i živo tijelo, komu je nevidiva glava Isus Krist, vidiva pak njegov na ovom svijetu namjesnik sv. Otac Papa; onoga svetoga općenja, po komu smo svi koji u Isusa Krista po riječi Božjoj vjerujemo, međusobno jedno, kô što je Otac u Sinu, a Sin u Ocu jedno, tako, da mi svi u njima jedno budemo«...

Još više zgodnih refleksija izvodi Strossmayer iz ovih misli, pa završava: »Kad smo mi Hrvati ovo u srcu svomu ovaj put u Rimu oćutili i pred sjajno lice sv. Oca Pape Leona XIII. iznijeli, dašto da smo i na nužde i nevolje naše i današnje, ali još više i na negdašnje mislili, koje smo tečajem mlogih i mlogih vijekova podnašati morali. Sjećali smo se svi, da smo se tečajem dugih vijekova proti sili otomanskoj ljuto borili, rijeke krvi naše prolijevati morali; sjećali smo se svi, da smo na poslijetku okrutnomu jarmu podlegli i vijek i po pod njim stenjati morali; sjećali smo se, da smo poslije polučene slobode mi upravo Hrvati za krst časni i slobodu zlatnu do jučer tako reći na medama našim usred svakojakih muka, patnja i nevolja stražu stražili, prsa naša u štit i obranu, a krv našu u cijenu i zalog kršćanske slobode i prosvjete obratiti morali... Ako za cijelo to vrijeme nikada ne zdvojismo, nego sve muke i nevolje ustrpljivo podnašasmo; ako se kao lavovi boreć nikad svetoj vjeri, zastavi našoj ne iznevjerismo, i nikada i nikada u tabor naših hudih protivnika ne zadosmo; ako smo se na poslijetku sramotnom i gnjusnom jarmu oteli, u slobodu se sinova Božjih povratili i slavni naslov antemurale christianitatis (predštit kršćanski) iz ustiju Leona X. svećanim načinom zaslužili; sjećali smo se, da to sve poslije Boga i svete vjere naše osobitim načinom darovima, milostinji, potpori i sveudiljnoj pomoći svetih Otaca Papa rimskih zahvaliti imamo, tako da smo se s te strane sv. Ocu Papi Leonu XIII. i njegovoj milosti osobitim načinom preporučili i svećano obećali: da ćemo vazda i vazda svetoj vjeri našoj, kreposti kršćanskoj, da ćemo svetoj majci Crkvi i svetom Ocu Papi uvijek i uvijek vjerni ostati, njegove milosti, ljubavi i potpore vrijedni uvijek i dostojni se ukazati. Mi u tomu upravo najjači i najpreči zalog smatramo našega uskrsnuća i života, i naše bolje budućnosti, koja će nas jamačno prije ili poslije onoj svrsi privesti, za koju nas je Bog oćevidno ovdje opredijelio, gdje nas je od vijekova i vijekova nastanio.

Ovu svetu i bogoduhu nadu uzbudila je u Rimu i još sveudilj u nami uzbuđuje uspomena: da je mila naša hrvatska domovina osobitim upravo čudom milosti Božje, herojičkim upravo junaštvom naših divnih pradjedova, od Siska preko Zagreba do Varaždina, to je između Save, Kupe i Drave uvijek slobodna ostala, dočim je sve unaokolo, Slavonija i velik dio Ugarske sa Peštom i Budimom gradom pod turskim jarmom 150 i više godina stenjala. Ovo je čudo u skrajni čas, kad se je potonja borba za krst časni i slobodu zlatnu pod zidinama bečkim bila, i kad je Turčin odlučnim načinom od srednje Europe odbijen bio, od velike izdašne koristi bilo, dočim su tijekom upravo svakoj pomoći s južne strane dveri sasvijem širom otvorene ostale.

Ja ovo ne navadam za to, da taštinu u srcu naroda svoga budim i gojim, koja bi danas najmanje na svom mjestu bila; osobito ako se pomisli, da to i pored junaštva i ratobornih kreposti naših pradjedova Bogu samomu i potpori svetih otaca Papa zahvaliti imamo. Nego ja to navadam za to, da nadu i ufanje ne gubimo; da ustrpljivi budemo; da se živom uspomenom naših heroičkih praotaca na svaki rad, svaku postojanost, svako požrtvovanje međusobno bodrimo i da napose živom vjerom, kršćanskom kreposti, potpunim povjerenjem u Crkvu Božju i svete oće Pape one misli Božje i onih svetih darova vrijedni i dostojni ukažemo, koji iz općenja svetih u vas svijet, pak i u nas proističu.

Kad sam ovo dobromu puku našem na dan Spasova tumačio i razlagao, on je iz sve duše i iz svega srca zavapio: Amen! Tako je, tako će uvijek biti! Ja pak velim: Daj Bože, daj Majko Božja, dajte sv. apostoli Petre i Pavle, sv. Ćirile i Metode, da se taj Amen, tako je, tako će uvijek ostati u duši i srcu cijeloga naroda moga živo i plodonosno i danas i sutra i na vijek vijeka odzove!

II.

Drugi dio okružnice počinje Strossmayer pitanjem: »Što smo u Rimu mi hrvatski hodočasnici našli? i kud smo došli? Našli smo sa svim ostalim kršćanskim svijetom u Rimu sveopću Crkvu Božju, dakle i našu vlastitu; došli smo u krilo i u sredinu pre-dobre, preblažene Majke svih naroda ovoga svijeta, dakle i našega; jer sveta rimska Crkva po naravi svojoj, po pravu i preimućtvu Isusovom i po vječitomu zvanju i opredijeljenju svomu nije i ne može nikako biti narodna crkva, već je sveopća; nju je Isus Bog naš i Spas naš više svake narodne Crkve toliko uzdignuo i uzvisio, koliko nebo od zemlje, to zato, da može tim bolje, uspješnije i plodovitije svijem narodima ovoga svijeta služiti, svima ravnim načinom biti zalogom vjere, ufanja, spasa slobode i one svete ljubavi i milosrda, koje se na vas svijet i sve narode protezati mora. Crkva i sustavom svojim i sastavom svojim ima biti, bila je uvijek sveopća Crkva a biti će u buduće još i više, jer to oče-

vidno i svetomu biću njezinomu, i svetoj i neumrloj svrsi njezinoj i volji Božjoj i njezinoj nutarnjoj potrebi i želji i nuždama svih naroda ovoga svijeta odgovara. Sveta Crkva rimska prava je slika i prilika onoga divnoga Božjega doma, kog je Isus sam na visu i vrhuncu brda podigao, da ga svatko na svijetu ugledati, da svatko za njim težiti, da svatko u njega uljesti, da svatko u njemu mir, pokoj, utjehu i ono jamstvo postići može, koje najunutarnijemu zahtjevu i potrebi duše, svijesti, spasa našega odgovara. Sveta rimska Crkva Majka je prava i rođena svih naroda ovoga svijeta, Majka Isusom samim posvećena, a Duhom Svetim nadahnjena tako: da se nikad i ni jednomu narodu ovoga svijeta u maćuhu pretvoriti ne može, jer u njoj sa vrhovnim pravom, vrhovnom vlasti Isusovom, Isusovo presveto srce, njegova sveta ljubav i milosrđe prema cijelome svijetu prebiva i djeluje. Sveta rimska Crkva stožer je vječiti onoga svetoga jedinstva, oko koga se nebo i zemlja osvrće, a bez koga se kô što općinstvo upućenja i otkupljenja našega, tako niti pozvanje svih naroda i svih vijekova ovoga svijeta na uživanje svete vjere i spasa našega pojmiti ne može. Istina je, kô Crkva Božja uopće, tako i Crkva rimska, osim svoje duše, to jest Duha Svetoga, koji od Oca i Sina, kano jednoga vječitoga izvora proizlazi, ima svoje tijelo, komu se i ovo i ono prigovoriti može.

Istina, i crkva rimska sastoji ne iz anđela Božjih nego iz umrlih ljudi, koji kad su i najbolji i najizvrsniji, nisu bez mana ljudskih, kô što bez njih nije ni sv. Petar ni sv. Pavao bio. Zato im lakomci, zavistni i razvratni ljudi sad ovo sad ono prigovaraju; Crkvu rimsku u sumnje i potvore ne znam kakve pred narodima ovoga svijeta staviti nastoje; ali zabadava. Crkva rimska u biću, u djelovanju, u borbi, u vječitom opstanku i dobiti svojoj, živa je slika i prilika vječitoga zaručnika svoga, Isusa Krista; dopušteno je po svetim božjim namjerama i slobodno je bilo svijetu napasti na Isusa ozloglasiti ga, mučiti ga, na križ prebiti ga, u tavnj grob strmoglaviti ga; ali nitko nije mogao na svijetu prepriječiti, da Isus Bog naš i Spas naš vlastitom moći i snagom svojom treći dan ne uskrsne, da se na život vječni ne povrati, da u sjaju veličanstva svoga obdesnu vječitog Oca svoga na uvijeke ne živi i da u Crkvi i po Crkvi, vječitoj zaručnici svojoj, djelo otkupljenja i spasa svoga na uvijeke ne nastavlja. To je prava povijest svete rimske Crkve; da je ona djelo ljudsko, i da je bez osobite zaštite Božje, odavno bi ona već navalama ljudskim podlegla; ali je ona očevitno osobito djelo Božje, koje na vijek vijeka i do konca svijeta živiti, i sveto i neumrlo zvanje vršiti mora. Zato ona usred strahovitih ruševina i razvalina, u kojima se najjača, najsajnija carstva izgubiše, ona na čvrstoj i nepomičnoj pećini Petrovoj od dvije otprilike hiljade godina do danas i uvijek jednako čista, jednako sjajna, jednako sretna, jednako radena i plodovita postoji; zato dočim su se mnogi i mnogi mogućnici i silnici ovoga

svijeta u onomu istomu grobu koji su rimskoj Crkvi kopali, hudo i prikorno na uvijek sahranili, ona poslije svake navale, muke i progonstva, jača, sjajnija, snažnija, u svakoj borbi odvažnija i u svetom životu i zvanju svomu plodovitija i slavodobitnija ostaje. Ni jedno pak prestolje ovoga svijeta ne može se ni iz daleka mjeriti sa veličinom, zaslugom, slavom prvostolnika rimskih, tako da su, ako tužna dva od prilike stoljeća izuzmemo, u cijelom nizu 19 vijekova prestolje sv. Petra zauzimali Pape učenosti, svetosti, ugledom, blagodarnosti, zaslugama, općim priznanjem i slavom najprvi i najodličniji; ravni upravo onoj osobitoj svetoj milosti, koja u njima prebiva, onomu svetomu zvanju, koje se po njima vrši. Ovo ne samo mi katolici priznajemo, nego učeniji i pravičniji nekatolici, a u tome redu divno to o Crkvi rimskoj i o prvostolnicima rimskim priznaje i tumači možebit najučeniji i najoštroumniji povjesničar engleski Macaulay.

Ovako čudnovato djelo samo je osobita Božja milost i osobita Božja zaštita proizvesti mogla; a što se onih gore spomenutih tužnih vremena tiče, i ona su, ako se stvar razborito promotri, sjajni dokaz božanstvenosti Crkve rimske i svetoga prestolja njezinoga; jer poleg sve pokvarenosti i razvratnosti ljudske ipak je stalno i nedvojbeno, da se Crkva rimska i ni jedan prvostolnik rimski nikada nije svojoj vjeri i svomu vrhovnomu zvanju iznevjerio, nego je pače stalno i nedvojbeno, da je svaki i najlošiji po zvanju i skrbi svojoj apostolskoj svetu vjeru u svoj svojoj cijelosti i prvobitnoj istini svud po svijetu branio i sačuvao. Zato Crkva rimska s te strane stoji vazda čista, sjajna i u svakom obziru neporočna, dočim su pojedine i najslavnije crkve i u Istoku i Zapadu ljuto stradale i duboko u svakojake bludnje zagrezle. I u tomu se dakle obziru na svetoj rimskoj Crkvi obistinilo ono Isusa Krista... i vrata paklena ne budu nikada proti njoj nadvladala. Zato vas svijet svetu rimsku Crkvu osobito hvali, štuje i sluša; mi ju pak svi katolici usporedo sa Isusom Kristom Bogom i Spasom našim i sa sv. Petrom u duši i srcu našem nosimo i neizmjerne povjerenje u nju stavljamo.

To smo čuvstvo i mi Hrvati i Slavjani u Rim donijeli i tu ga sa svijem što smo tu vidili, našli, obavili, doživjeli i uživali, tako okrijepili i učvrstili, da smo u pameti i duši našoj ponovili sve one divne misli i ona divna čuvstva, koja su stari oci i učitelji naši sv. Atanasije, Vasilije, Ivan Zlatousti, sv. Ciprijan, Ambrozije, Jeronim i Augustin o svetoj rimskoj Crkvi po svetim apostolima Petru i Pavlu ustanovljenoj izrekli, a divnim svojim spisima kano svetu baštinu cijelom svijetu ostavili. Ako bi nas pak tkogod s te strane osvaditi i osumnjičiti htio, nek se pred Bogom i svijem svijetom zna, da mi u tomu obziru ponavljamo riječi besmrtnih slavni biskupa Bosueta i Fénelona: Ah! Sveta Crkvo rimska, mila majkoi sveta učiteljice naša! Ti si se u duši, pameti i srcu našem srasla i na uvijek sljubila sa samim Isusom Kristom i sa vjerom i spasom

našim. Bog nek nas zaboravi i nek nas zametne, ako bi ikada na Te zaboravili ili Tebe zametnuli. Bog dao, da nam jezik u ustima prije usahne, nego da igda i jednu riječ izusti, koja ne bi vjernost, privrženost, poslušnost i zahvalnost i na Tvoju slavu bila. Bog dao, da nam se desnica prije osuši, nego što bi išta napisala, što bi Tebi na ukor, osvadu i sramotu bilo. Pače svaka riječ naša, svako slovo naše nek bude na čast, diku i slavu Tvoju.

Našli smo mi u Rimu pravoga nepogriješivoga meštra, učitelja svih na ovom svijetu crkava; k onomu došli, koji onim istim nadahnućem i onim istim ugledom, kojim je negda sv. Petar prvu istinu Božju, s kojom cijelo ostalo otajstvo svete vjere stoji i pada, izustio, kad je rekao: Ti si Krist, Sin Boga živoga; koji, velim, istim duhom i pravom vas svijet upućuje na jedno jedito Ime, Isus, u komu nam je jedini zalog i vremenitoga i vječitoga spasa; na jedan jediti temeljni kamen, na koji se sve što je časovito i prolazno osloniti mora, ako misli Božje ustrajnosti i vječitosti dionikom postati.

K onomu smo došli, koji u pitanjima zakučastim, umu ljudskomu nedoseživima, koja svijet ovaj razdvajaju, kadšto od same svete vjere otuduju, sved i sved ponavlja riječi sv. Petra: Kuda ćemo, kud od Tebe Gospodine, kad znamo, da ti jedini riječi života vječnoga imaš i da se svijet ovaj samo tim u žiću može vremenite i u miru i blagoslovu svoje društvene sreće vrijednim i dostojnim ukazati i zamršaje sretno riješiti može, ako se od trpeze Gospodnje i od užića manne nebeske, koja nam je na život vječni dana, nikad ne ustegne, nego se s njom u umu i srcu sa izvorom vječitoga svijetla i vječitoga života na uvijek spoji. K onomu smo došli, koji pravom i preimućtvom sv. Petra braću svoju tako očinski, tako ljubezljivo i tako utješljivo i tako poučljivo nuka i svjetuje, poučava i u svetoj vjeri i zvanju svetomu potvrđuje, da tko je igda jedan put pred njim bio i riječ njegovu slušao, nikad mu više ta sreća, ta čast i slast iz pameti iščeznuti ne može. Ja sam barem to toliko puta, koliko sam puta pred sv. Ocem bio, a osobito ovaj posljednji put iskusio. Riječi, savjeti i pouke, koje sam ovaj put iz posvećenih uski papirnih čuo, tako su dušom i srcem mojim potresle, tako su me utješile, okrijepile, osvježile; tako su mi upravo u horu došle, da ću ih se ja uvijek dok živio budem a i na čas smrti osobitim veseljem i osobitom zahvalnošću sjećati.

Našli smo u Rimu vrhovnoga pastira, koji onom istom ljubavlju, kojom je negda sv. Petar, ljubio Gospodina; onim istim pravom, kojim i Petar stado Gospodnje ravna... Kad čovjek na sve ono, što danas u svijetu biva, ozbiljno pomisli, pa kad se pred sjajnim licem i svetim prestoljem vrhovnoga svoga pastira Leona XIII. nalazi, onda mu istom božanstvena slika o vrhovnom pastiru u svojoj istini i važnosti, u svojoj svojoj ljepoti i zanositosti, u svojoj svojoj

darovitosti i utjehi pred dušu i srce stupa, da nigda i nigda iz nje ne iščezne. Nalazimo u Rimu vrhovnoga svih pravovjernih oca, koji mudrosti, učenosti, svetosti, revnosti, postojanosti, umjerenosti i ljubezljivosti svojom sav svijet u čudo meće; pak kô što Crkva rimska, u kojoj Isus sam osobitim načinom živi i djeluje, ne može nikomu na svijetu biti maćuha, nego je prava majka, koja sav svijet u materinskoj utrobi svojoj nosi, tako ni vrhovni otac naš nikom na svijetu ne može biti očuh, nego je svima otac pravi, živa slika i prilika Oca nebeskoga, baštinik i namjesnik srca i ljubavi Isusove. Pak ako bi tko pred njim prednosti imati mogao, to su sirote, zapuštenici, nevoljnici, progonjenici i mučenici i oni nesretnici, koji izvan domaće kuće tumaraju, blude ter glad i žedu i svaku muku trpe. Te on kad se glasu Njegovom i milosti Božjoj odazovu, osobitom očinskom ljubavlju prima, ljubi, na srce svoje stišće i u staro domaće pravo i u staru baštinu svoju vraća. Bio je i našem narodu vječiti zalag nade, ufanja i povjerenja u sv. Oca svoga, koga se nikad i nikad odreći ne će.

Našli smo mi još tušta i tušta stvari u Rimu, koje su nam duši i srcu osobito godile. (Slijedi epski opis 7 bazilika, katakombi, sv. Klementa.) O bazilici sv. Klementa kaže: »Nijedan Slavjan, koji iole do svete vjere i do svojih slavni^h uspomena drži, ne bi smio u Rim doći a da to sveto mjesto ne pohodi i tu se na ljubav, slogu i sveto jedinstvo ne okrijepi i ne ohrabri. Što međutim svetoj toj bazilici osobitu važnost pribavlja, jest: da je sv. Otac Papa Leon XIII. pri samomu boku njezinomu i u odprtomu savezu s njom u najnovije doba svojim vlastitim troškom podigao bogomolju, kapelu sa oltarom, posvećenu službi i slavi naših svetih apostola Ćirila i Metoda. Ta je kapela u slogu istočne kupole, posve divna, pravi biser i alem kamen. Ona je vječiti spomenik slave neumrle sv. Oca Pape Leona XIII. i njegove očinske skrbi, ljubavi i privrženosti prama cijelom rodu slavjanskom; a još tomu je ona također spomenik vječite zahvalnosti, ljubavi, vjernosti, poslušnosti svega slavjanskoga svijeta naprama sv. Ocu Papi Leonu XIII.

Mi smo Hrvati i Slavjani u toj divnoj crkvi 15. maja o. g. istočnim obredom i slavjanskim jezikom slušali sv. misu, koju je rekao preč. g. i mili brat moj križevački biskup. Ja mogu reći, da sam za vrijeme te sv. mise sto put pomislio: Ah! da bi svi oni, koji il iz neznanstva ili iz nehajstva, ili iz nerazborite neke zavisti navaljuju na obrede naše; navaljuju napose na staroslovenski obredni jezik naš, ah! da bi, velim, svi ti toj svetoj misi našoj i njezinom prelijepomu obredu, njezinomu tihomu ali premilomu pojanju i t. d. prisustvovali, nadam se, da bi za buduće zamuknuli i stvar, koju ne razumiju i koje doseg očevidno ne shvaćaju, Bogu i onomu pripustili, komu Isus u sv. Petru veli: non caro et sanguis tibi haec revelavit, sed Pater meus qui in caelis est; koji jedini odlučiti ima cijenu, kojom se jedinstvo sveto među narodima stiće, i čas, koj vječiti Otac u ruci svojoj drži.

I ja sam sâm prigodom općega slavjanskoga hodočašća dozvolom sv. Oca Pape u bazilici sv. Klementa otpjevao staroslavenskim jezikom sv. misu zapadnoga obreda; pak se nije zato Rim ni s mjesta ganuo niti je propao, nego se je pače sv. Oac Papa Leon XIII. u duši i srcu svih Slavjana novom pobjedom, novom hvalom, novim ushićenjem prodičio i proslavio. Ja sam se međutim pod tom sv. misom sa stidnom željom i molitvom često put uticao sv. apostolima našim Ćirilu i Metodu, i osobitim načinom zahvaljivao sv. Ocu Papi Leonu XIII., što se je udostojao moje i moga Kaptola ime u toj bogomolji spomenuti, zbog malenkosti neke, koju smo mi za podignuće njezino doprinijeli. Tom prilikom sam ja, na opću želju, poslije sv. mise prediku rekao, u kojoj sam otprilike iste ove misli, koje se u ovoj poslanici razvijaju, tumačio...

U broj osobitih naših stvari, koje u Rimu nadosmo, vidismo i uživamo, spada također bazilika na Kapitolu, Ara Coeli zvana, kojoj na desnoj strani velikoga oltara počiva i dan uskrsnuća čeka Katarina, posljednja kraljica bosanska, gospođa puna vjere, pobožnosti i kršćanske značajnosti. Ona je poslije umora svoga supruga Stefana i poslije podjarmljene Bosne, u Rimu svoje pribježište i utočište tražila i našla. Nju je sv. Otac Papa Grgur XIII., kad je u Rim prispio, sa svom časti i svečanosti, koja se kršćanskoj kraljici i divnoj ujedno mučenici pristoji, primio i za cijelo vrijeme života njezinoga pazio, častio i očinskom milosti svojom opsipao...

Na poslijetku na domaće tako reći stvari naše, koje mi Hrvati u Rimu nadosmo, spada osobitim načinom sv. Jero naš, kako ga u Rimu zovu ilirski, naš Zbor ilirski, naš Kaptol ilirski i od nekoga hvala Bogu vremena i naš Collegium iliti više svećeničko odhramilište naše. Sve to imamo mi ponajviše zahvaliti sv. Ocu Papi Sikstu V., naše krvi i našega porijekla čovjeku, jednome od najumnijih, najodvažnijih i najznačajnijih Papa srednjega vijeka. Mi Hrvati, žao mi je da to reći moram, čudne smo čudi ljudi. Imali smo mi krasnih naših zadužbina i u Beču i u Bolonji i u Loretu. Sve je to najviše našom nebrigom i našim nehajstvom propalo. Hvala Bogu, zadužbina sv. Jere ilirskoga, stojeći pod neposrednim okom i neposrednom zaštitom sv. Otaca Papa nije propala, nego se je evo do dan danas uzdržala. Tomu je moj prijatelj i brat kanonik Rački mnogo doprinio, a može bit i ja sam nešto. O tomu krasnomu zavodu, kô što sam ja to sto put i rekao i pisao, valja slijedeće: Ta vrlo lijepa zadužbina, ako misli svojoj svrsi odgovoriti, dvije vlastitosti u sebi sačuvati mora. Prvo: mora biti skroz i skrozimice duhom katoličkim opojena, svetoj rimskoj Stolici dušom i tijelom privržena; to je prvo, a drugo: mora ostati skroz i skrozimice hrvatska i slavjanska, gornjim dašto uplivom oplemenjena, posvećena i na više Božje svrhe uvijek i uvijek upućena. Moje je čvrsto i nepomično uvjerenje, da bez jednoga ili drugoga toga značaja zadužbina ta ili propasti ili se barem podobro svetoj svojoj svrsi otuđiti mora. Zato ja ovu stvar vruće i časnom Zboru našem i Kapitolu našem preporučujem. Što pak u tomu pravcu osobito i čas-

nomu Zboru i časnomu Kaptolu na dušu i srce stavljam, jest: Collegium naš iliti odgojilište naših mladih svećenika iz svih krajeva mile domovine naše. Kad ovo velim, znam posve vjerodostojno, da po srcu i želji upravo sv. Oca Pape Leona XIII. govorim. On po svetomu nadahnuću i po mudrosti svojoj punim pravom želi, da poput Francuza, Engleza, Iraca i t. d. svaki katolički narod ima zbor odličnijih svojih mladih svećenika u Rimu, da se tu u pravom duhu svete Crkve katoličke i u pravom duhu katoličke učenosti odhrane i usavrše, ter da se po povratku u domovinu svoju svećeničkim radom i poslovanjem svojim pretvore i preobrase u uzor i primjer neki ostalomu svećenstvu, u svezu svetu, koja nas sve s Isusom Kristom, sa svetom Crkvom rimskom i svetom rimskom Stolicom sve više i jače spaja. Danas se strani narodi u ovom osvjedočenju u velike napinju, troškove velike na se uzimaju, da takve zavode, zadužbine za sebe u Rimu stvore; ne bi li dakle grehota, da ne rečem sramota bila, da mi Hrvati i južni Slavjani, imajući tako reći gotovu takvu zadužbinu, tako nužnu i narodu našem očevidno tako korisnu svrhu ne upotrebimo? Ja opetujem: ovu želju i težnju vadim ja iz srca Isusa Krista, iz srca sv. Oca Pape i iz očevidne nužde i potreboće svete Crkve naše i naroda našega. Neka mi ovu molbu, želju i nekim načinom ponuku časni Zbor naš i časni Kaptol naš oprostite; *ex abundantia cordis os loquitur* — a možebit da me na to ponešto barem stari naš odnošaj napram časnom Kaptolu ovlašćuje. Budi mi međutim oprosteno i u nikakvu presmjelost neupisano, ako iz svega srca i iz sve duše zamolim sve domaće biskupe, poljubljenu braću svoju u Isusu, da i oni osobitu pažnju svoju i apostolsku skrb svoju na ovu vele važnu stvar obratiti izvole.

Istina! Kod nas valja danas ono: *massis multa, operarii autem pauci*; ali ja mislim, cilj, za kojim rimski collegium naš ide, tako je svet i uzvišen, da se njemu sve ostalo podvrći i žrtvovati mora. — Dobra i odlučna volja Božjom milosti poduprta sve premaže. Ja sam se u krasnoj našoj crkvi sv. Jere više put u tu svrhu Bogu molio i tu istu nakanu i prijateljima svojim preporučio, a preporučit ću je i vrlomu novomu zaštitniku našem, preuzoritomu stožerniku Vannutelli-u,² s kojim me već odavna vez osobite ljubavi, štovanja i povjerenja spaja.

Evo, što sve u Rimu nadosmo, vidismo i uživismo, a do braće je i sestara, koji su ovaj put u Rimu bili i koji će ovo čitati, suditi: je da li im iz duše i srca, iz iskustva govorim.

A sad još nešto o onomu, što smo u Rimu doživjeli i kako smo u Rimu po sv. Ocu Papi primljeni bili i što iz Rima sa sobom doma ponosmo?

² Ovo je bio kardinal Serafino Vannutelli, koji je g. 1880. bio papinski nuncij u Beču i tu se vjerovatno upoznao sa Str. Kao protektora našeg zavoda sv. Jeronima naslijedio ga je njegov brat Vincenzo, koji je početkom ove godine preminuo. Oba su se brata uvijek zauzimala za interese našeg zavoda.

Ako se poslije ovoga svega pitamo: što smo dakle u Rimu doživjeli i iskusili, lako je odgovoriti: doživjeli smo i iskusili smo puno i puno stvari, koje duši i srcu kršćanskom neizmjereno gode. Sva gore izrečena čuvstva, čuvstva su sveta, koja dušu svetim Krstom posvećenu sa neizmjernim veseljem u rajske visine zanašaju. Osim toga našao se narod makar i manji i zapušteniji u bratskom skladu sa velikim i slavnim narodima u Rimu, otrese se, nekim načinom, svoje neznatnosti i zapuštenosti, te se vrhunaravnim svojim prepородom i pravom u jedan red uzdigne i stavi sa većim i uglednijim narodima. Iz toga svetoga općenja i bratskoga sklada crpili smo i mi Hrvati i južni Slaveni neobične radosti i utjehe.

Najprvo: ne mogu reći, koliko smo veselje i slast u duši i srcu oćutili stoga, što su braća Hrvati iz Dalmacije sa svim žarom i sa svom snagom plemenitoga značaja svoga uz nas Hrvate s onu stranu Velebita u Rimu pristajali. Oni su se nami kô jednoj te istoj duši i jednomu te istomu tijelu u Rimu priljubili, u bazilici sv. Petra, u bazilici sv. Klementa i u divnim odajama Rafaellovim, kad smo se sv. Ocu Papi klanjali. To muževno prianjanje uz nas uvijek nam je osobita utjeha i osobita sreća, ali napose osobita nam utjeha i sreća danas, kad se mnogi od nas hoćimice tude i kad nam svako bratsko pristajanje uz nas zavide.³ Tako valja, mila moja braćo i sestre iz Dalmacije; tako je Bogu milo i drago. Jedni smo, hvala Bogu, svetom vjerom i vječitim uživanjem otajstva svetih oltara naših; jedni smo jezikom i porijeklom, starom i novom knjigom našom; jedni smo po povijesti, po prošlosti, po minulim mukama i nevoljama našim, po minulim zaslugama i pobjedama našim; jedni smo, ako Bog da, i budućnosti i boljom srećom našom. Danas nam ljubavi i sloge treba više no ikada; svagdje dakle i svagdje tu ljubav i slogu i jedinstvo čednim doduše, umiljativim, ali ujedno i otvorenim i odlučnim načinom iz duše i srca našega na javu iznašajmo! Hvala Vam, dalmatinska braćo i sestre, hvala Vam! Ja ne znam, hoće li mi biti dano, kô što bi željno želio, u Dalmaciji Vas pohoditi... ali to znam, da će moja ljubav i moja zahvalnost prama Vami do smrti moje trajati, pače da ću ju sa sobom i pred samo lice Božje ponijeti, i odanle, kô sav ostali narod naš, tako i Vas sve odabranike naše blagosivati.

Dužni smo također zahvalnost veliku prama suplemenicima svojim Poljacima, Česima i milim Slovencima našim, jer smo za vrijeme boravljenja našega u Rimu ljubav, čast i povjerenje njihovo u osobitoj mjeri uživali... Isto nam je to kazati i o ostalim velikim narodima, s kojima smo se u Rimu susreli. O slavnom i veliko-dušnom narodu francuskom već sam izrekao, da je na novo dušu i srce naše predobio i da nas je novim vezom sa sobom nauvišeke

³ Bečka je politika u ono vrijeme branila talijanaše (autonomaše) u Dalmaciji, koji su bili protivni da se Dalmacija sjedini sa Hrvatskom i tražili autonomiju Dalmacije. Stoga Str. hvali dalmatinske Hrvate, koji se priključuše ovom hodočašću.

spojio. Dužnost mi je pak to isto reći i o narodu talijanskom. I on je mene i moga miloga druga i suputnika (Dra Račkoga?) vrlo prijazno i ljubezno uvijek susretao. Imali smo mi priliku sa najvišim talijanskim svijetom svakoga stanja i zvanja sastajati se. Uvjerio se on, da mi, prem katolici dušom i tijelom, ipak Italiju štujemo i svako joj dobro želimo; uvjerali smo se i mi, da i oni, osim nekih malih predrasuda, slavjanstvo cijene i da mu lijepu budućnost ne odriču. Čudnovato je to, što smo mogli saznati, da sav talijanski svijet s malom iznimkom, pak i onaj, od koga bi se po položaju njegovom manje nadao, u srcu i svijesti svojoj osvjedočen je, da se valja sa sv. Ocem Papom izmiriti. Mi smo to sa veseljem saznali i rekli: da je to očividno jedini uvjet, da se Italija nekim nedostacima svojim otme i da među narodima kršćanskima najodličnije mjesto zauzme. Na mnijenje, da tomu još hora nije, odgovorio sam, da je po momu osvjedočenju upravo sad skrajni čas, koj vječiti Otac kano osobiti dar Italiji študi, i da ne bi valjalo ni za trenutak taj Božji dar od sebe odbiti...⁴

Jesmo li dakle bez ikakve gorkosti i žukosti hodočašće naše obavili? To je, žalibože, jedva igda, dok smo na ovoj zemlji moguće, a čini se vrhu toga, da nami Hrvatima i Slavjanima danas nije moguće ni najčistiju namjeru, ni najsvetije poduzeće izvesti, a da ne naidemo na maglu i tmâst, koja se iz strasti, iz zavisti, raznih sumnjičenja diže. Već to je dosta nas neugodno dirnulo, da u divnoj i veličanstva svetoga rimskoga prestolja prevrijednoj onoj sirotinji, koju smo mi u Rim poslali, ni glasa ni traga nije.⁵ Dočim Indija i Japan, dočim i posljednji predijeli iz Sudana jučer obreteni svoje posebno mjesto imaju, naše se je mjesto bez traga izgubilo. Nema tu Hrvatske ni hrvatskoga imena; nema tu hrvatske crkve; nema tu metropolije zagrebačke, nema biskupije senjske, križevačke i bosanske i srijemske; toga svega nema. Naše se sve stvari izgubile u predijelu ugarskom: križ, kazula, ponjavci i t. d. bosanske i srijemske biskupije u čanadskoj biskupiji i t. d. i t. d. Je li moguće, da je to bez hotimične namjere učinjeno? Medutim ne tužimo se na nikoga, nego se najviše tužimo na našu vlastitu nespretnost, nebrigu, nehajnost i nemarnost. Da nije bilo osobite Božje milosti i dobrote sv. Oca Pape, a na poslijetku da nije bilo nešto u nas hodočasnika hrvatskih čvrste volje i odluke, po svoj prilici da bi istom stazom, bez glasa i traga prošlo i cijelo hodočašće naše. Najprvo se hodočašće naše nekim načinom smatralo kano truplje, komu glave ni gdje naći nije, pak prem je jasno kao dan, da se sličnom prilikom

⁴ Misli Str. i svih većih umova one dobe bez razlike narodnosti ostvarene su tek g. 1929. lateranskim paktom, koji se eto uslijed fašističkog terora i nasilja već sada koleba.

⁵ Misli na međunarodnu izložbu u Vatikanu, na kojoj su i hrvatski razni nacionalni predmeti bili izloženi, ali a.-u. službena lica nijesu dopustila, da budu označena svojim pravim hrvatskim imenom, nego su ih pomiješali sa mađarskim! Šovinizam. Uostalom: istorija se ponavlja!

ništa drugo javno izustiti ne može, nego što se iz bića i srca Isusova, što se iz utrobe i ljubavi sv. Majke crpsti može, i što svemu svijetu na pouku, ponuku i utjehu služi, sumnjalo se ipak i govorilo se, da bi nepozvana usta štogod pred Papom progovoriti mogla, što je nepristojno i uvrijedljivo; odgadao se urečeni dan hodočašću, a na poslijetku, kad sve to nije hasnilo, željelo se je, da se hodočašće naše posve mučke obavi. Bog me sačuvaj! Ja ovo ne navadam, da se potužim a još manje da ikoga na svijetu osvadim.⁶ Mi smo hvala pomoći božjoj sve to svladali, a nužda i oprjeka, nerazdruživa pratilica svih događaja ljudskih na ovom svijetu krijepi volju čovječju i diže cijenu pobjedi ljudskoj.

Nek mi ipak dozvoljeno bude ovomu svemu dvije opaske navođezati. Prvo: Često put se svijet u međusobnim svojim odnošajima tuži: Eh! kako je to! Nemate ljubavi i povjerenja prama nami; tuđite se sveudilj i odbijate od nas i t. d. Na ovo evo odgovora: Po vječitom zakonu božjemu srce se samo srcem, a svijest se samo čistom, svetom svijesti predobiti može. Zabadava, svagda je tako bilo . . . da se ljubav i privrženost prava, samo pravom, čistom, djelotvornom ljubavi i iskrenom blagodarnošću stiže . . . Da je u obiteljima našim, da je u narodnim vezama i odnošajima našim ovoga duha, bez ikakve dvojbe manje bi se tužiti imali, da nam se svijet odmiče, odbija, i da uz nas i uz naše svrhe pristupiti ne će.⁷

Druga pak opaska jest: Hvala Bogu, da barem jedno mjesto na ovomu svijetu ima, do koga magluštine i oblačine naših strasti, naših zavisti, naših sumnja i zloba nikako doprijeti ne mogu. — Hvala Bogu, da jedno barem mjesto, kô što bi sv. Pavao rekao, ima suncem pravde vječite tako prosijano, da i tada u sjaju i svijetlu poludnevne vedrine ostaje, kada svu ovu našu dolinu suza gusta tama obuzme. Hvala Bogu, da jedno barem mjesto na ovom svijetu tako uzvišeno, posvećeno i duhom svetim okrijepljeno ima, da se u njemu svagda, osobito pak tada glas istine, pravde, ljubavi i očinske zaštite najviše odziva, kad na svemu ostalomu svijetu manje više zamukne.

Ja sam ovo svagda, kad sam u Rimu bio, i u javnom i u osobnom doticaju sa sv. Ocem iskustio; osobito pak ovaj put. Ne mogu reći, koliko je sv. Otac Papa Leon XIII., kad sam osobno primljen bio, prema meni ljubezljiv i prijazljiv bio. Čak je moju slabost sa svojom izvrsnosti nekim načinom istovetovao, ter mi očinski rekao: Brate! Budimo ustrpljivi, jer se sve najedamput postići ne da; ali budimo i stalni i nepomični, i branimo iz svih sila sv. Majku Crkvu i sv. rimsku Stolicu, na koju se danas više nego ikada navaljuje. Gledajmo da vjera

⁶ Str. iz taktičkih razloga prešućuje uzročnika; ali bez sumnje cilja u prvom redu na a.-u. poslanstvo kod Vatikana, koje je radilo prema uputama Beča, a još više Pešte.

⁷ Kako fino, a istinito i vjerno Str. ironizira metode mađžarskih političara prema Hrvatima! A zar samo mađžarskih?

sveta svu dušu i sve srce, sve obiteljske i javne odnošaje povjerenoga nam stada probije; jer je vjera dar sviju darova Božjih; njom istom svaka sreća i svako obilje zemaljsko; njom istom svaka prosvjeta, napredak i sloboda svjetska, izvorom Božjim svakoga pravoga mira, svake blagodati i svakoga pravoga užića biva; njom se sve muke i nevolje, sve poteškoće ovoga svijeta lako svladaju, u zalag i cijenu blagoslova Božjega pretvaraju... Ako su pak danas rijetkost veliki umnici i značajnici, uzrok je tome oslabljenje vjere i Duha Svetoga u nami. Jer prvi i najpreči plod svete vjere, Duha Svetoga jest: mudrost, jakost, značajnost, koja je sv. apostole slabe i strašljive u junake i pobjednike cijeloga svijeta pretvorila.

Govorio je sv. Otac sa mnom i o ono nekoliko riječi, što sam ih ja javno pred njim izustio; pak kad bi ja odvratio, da bi ja može bit u istom duhu i obilniji bio, da se nijesam bojao, da mu ne dosadim ili da ga čak i ne uvrijedim, odvratio je on pun očinske dobrote: Ah! Brate moj, kako bi to moglo biti, da ti svoje predvodiš, a ništa ne rekneš? Znam, da sad nemaš kad, ali kad se kući povратиš, pošalji što si rekao, pak će sve skupa s onim, što sam Vam ja rekao objavljeno biti...

Ako se poslije svega ovoga pita: kako smo dakle mi hodočasnici hrvatski po sv. Ocu primljeni bili? onda odgovor jurve na dlanu leži: Mi smo hodočasnici hrvatski na urečen dan, 14. svibnja, oko podne, po sv. Ocu Papi Leonu XIII. u svečanoj sjednici divno, lijepo, časno, prijazno, ljubezno i sa preobiljem očinske dobrote i milosti primljeni bili tako: da su nam tu čast i tu sreću i veći i slaviji narodi, kô što to izvjesno znam, dobrom dašto nakanom zavidili. Tu čast i tu sreću imamo mi poslije Boga očinskoj milosti sv. Oca Pape i onomu učenomu i pobožnomu stožerniku (Rampolli) zahvaliti, kog je mudrost i providnost sv. Oca sebi uz bok stavila. Tom svečanom zgodom rekao sam ja u ime nas sviju nekoliko riječi, a poslije kako je proslavje naše, koje će na uvijek u Rimu ostati, pročitano bilo, progovorio nam je sv. Otac tako divno, da si i nehotice mislio, da iz njegovog srca i iz njegovih usti sam Isus vrhovni pastir naš govori. Udostojao se sv. Otac spomenuti onoga našega hodočašća, godine 1881., kad smo se u skupu svih ostalih slavjanskih plemena sv. Ocu poklonili i na krasnom daru »Grande munus« zahvalili.* Pohvalio je sv. Otac postojanost našu u sv. vjeri i privrženost i poslušnost našu prama sv. rimskoj Stolici; priznao je naše zasluge u dugovjekoj borbi za prosvjetu i slobodu kršćansku; ponukovao nas je, da u sv. vjeri i ljubavi prama sv. Crkvi, tomu jedinomu zalogu svih dobara ovoga i onoga svijeta uvijek vjerni ostanemo; zaželio nam je svako dobro i blagoslovio je prejasnu vladalačku kuću našu i sve nas prisutne i odsutne i sve naše obitelji i sva po-

* Tom je enciklikom Leon XIII. podigao svetkovinu sv. Ćirila i Metoda na veći liturgijski stepen (duplex) i proglasio ju obvezatnom za sav katolički svijet, dok je prije bilo dopušteno svetkovanje samo u nekim crkvenim pokrajinama.

duzeća naša. Meni se je, koji sam za cijeli taj čas ushićen i kanoti zanešen bio, duboko u dušu upisala divna riječ sv. Oca Pape: da nas on očinski ljubi, i da je pripravan tu ljubav svakom zgodom i priilikom, djelima i darovima svojim dokazati, i to bez ikakvoga obzira ljudskoga, jedino Boga radi, svetoga i neumrloga zvanja i položaja svoga radi, nas samih, naše časne prošlosti i naše lijepe budućnosti radi.

Ja ne znam, hoće li ove svete i bogoduhe riječi u kojim povlaštenim listovima na javu izići; ali to znam, da su one tako duboko u duši i svijesti našoj zasjele, da ih nitko i nikoje vrijeme otale izbiti ne može; one su se u srcu i svijesti našoj sa samom sv. vjerom i ufanjem našim i sa onom ljubavlju, koju prama sv. Crkvi i namjesniku Isusovom nosimo posve srasle; one se sad već svud po narodu našem sa ushićenjem ore, a mi ćemo se skrbiti, da ih i za sva buduća pokoljenja naša ovjekovječimo...

Na koncu okružnice odgovara još Strossmayer na pitanje: »Što smo iz Rima u dom naš donijeli? Ovo međutim svaki nas duboko u duši, u srcu, svijesti i uspomeni svojoj najbolje osjeća; jer nije moguće da se poleg svega, što smo u Rimu oćutili, našli, vidjeli i uživali, nijesmo u svetoj vjeri našoj i u ljubavi prama sv. majki Crkvi i sv. rimskoj Stolici učvrstili i s namjerom među svoje povratili: da Duhom svetim okrijepljeni budemo ljudi u svakoj istini i pravdi stalni, nepomični, značajni; da više svakoga obzira ljudskoga uzvišeni prije svaku muku i nevolju i svaku žrtvu podnesemo, nego se ikada Duhu svetomu, koji po vjeri, svijesti i osvjedočenju našem govori, iznevjerimo...

Svi smo kršćani, svi baštinici Božji i subaštinici Isusovi, svi smo dakle to isto često put u Rimu oćutili, svi to iz Rima u svojoj mjeri i po svojoj mogućnosti doma donijeli. Bog bi dao, da bi se tim duhom opojeni svi i svaki nas u svom stanju i zvanju žarom sv. vjere svoje, čistoćom života svoga, pobožnošću, svetošću i djelotvornom ljubavlju svojom prama Bogu i iskrnjemu našem u neku vrst svećenika i apostola među svojim pretvorili. To bi bio sa blagoslovom sv. Oca Pape najveći dar, koji bi svojim, koji bi cijelomu narodu našem iz Rima donijeli.

III.

Ja sam eto u dosta skraćenom obliku⁹ iznio Strossmayerove misli o sv. rimskoj Stolici i o sv. Ocu Papi, kako ih je on sam g. 1888. vlastitom rukom napisao. Međutim nije Str. tek 1888. došao

⁹ U Glasniku (biskupije bosanske i srijemske) br. 10, t. 16. od 31. svibnja 1888. odštampana je ova okružnica na str. 117—145 folio formata u dva stupca. A već sam upozorio, da je sačuvan u cijelosti i autograf njezin u dijec. arhivu.

na te misli, nego ih je imao i deset godina ranije, kako se to vidi iz njegovih okružnica.

Osobito je važna Str. okružnica od 28. travnja 1877. br. 496. kojom određuje: kako se ima u biskupiji dakovačkoj proslaviti 50 godišnjica biskupovanja sv. Oca Pape Pija IX.¹⁰ U njoj je Str. sabrao obilje misli: o savremenom bezvjerstvu i protucrkvenom duhu, o odnosu crkvene i državne vlasti, o božanskom pravu crkve da slobodno upravlja, posjeduje, odgaja u školi i kod kuće, da joj državni zakoni Božanskog prava ne smiju krnjiti, što nije samo bilo aktuelno za ono vrijeme. Ja sam iz te okružnice iscrpio najmarkantnija mjesta u svojoj citiranoj radnji: *Strossmayer i Pape*,¹¹ pa na nju upućujem. O njoj sam svoje skromno mišljenje ovako izrazio: »Iskreni štovatelji velikoga Jugoslavena *Strossmayera* učinili bi vrlo plemenitu zadužbinu, kada bi barem u nekoliko tisuća primjeraka rasturili po čitavoj Jugoslaviji ovu Str. okružnicu. Jer ako je u kojem pogledu Str. zaslužio naziv »proroka«, to je sigurno u ovoj okružnici osvijetljen i opravdan taj časni naslov. Ovdje ću samo donijeti jednu Str. misao na koncu te okružnice: »Mi katolici u svakoj razmirici glede sv. vjere svoje držati se imamo Stolice sv. Petra, na kojoj je stalnost, nepobjedivost i istinitost crkve naše osnovana«.

Vrijedno je pročitati i u br. 12. Glasnika 1877. (str. 115—116) dopis iz Rima (preštampan iz Kat. lista) pod naslovom: O hrvatskoj deputaciji u Rimu; a još je zanimljiviji: Govor, koji je rekao preuzv. g. biskup J. J. *Strossmayer* hrvatskim hodočasnikom u Rimu u crkvi sv. Jerolima 31. svibnja 1877.¹²

Puna je sinovske odanosti i Str. okružnica od 8. veljače 1878. br. 165. kojom javlja, da je umro sv. Otac papa Pijo IX., a kad je 20. veljače iste godine izabran Leon XIII., javlja Str. tu vijest već 22. veljače okružnicom br. 241., u kojoj na dugo i široko uzdiže vrline Leona XIII.¹³

Lijepa je, sasvim »rimska i papinska« i latinska Str. čestitka Leonu XIII., štampana u Glasniku 1878. br. 8. str. 64.¹⁴

Zanimljiva je i Str. okružnica od 18. ožujka 1877. br. 347., kojom određuje: kako se ima proslaviti u biskupiji 50 godišnjica misništva sv. Oca Pape Pija IX.

Strossmayer je g. 1873. počeo štampati *Glasnik biskupija bosanske i srijemske*, te je već u prva dva broja

¹⁰ Vidi Glasnik g. 1877. br. 7. str. 66 i br. 8. str. 69 i dalje.

¹¹ Treći dio str. 35—49.

¹² Vidi Glasnik g. 1877. br. 16. str. 149—157.

¹³ Glasnik g. 1878. br. 4. Prilog 1—9.

¹⁴ Moj hrvatski prijevod vidi u Glasniku 1930. br. 7. str. 66.

donio odluke Vatikanskog sabora od 18. srpnja 1870., a u Vijesniku (rubrici) na str. 15. i 16. oštro suzbio lažne vijesti i falsifikate njegova govora u saboru apodiktično osudio.

Napokon treba i to uvažiti, da Str. 5. veljače 1872. piše Račkomu: »bio sam ovih dana kod Pape; vrlo me je lijepo dočekao«, što sam ja opširnije obradio u citiranoj svojoj radnji: Strossmayer i Pape,¹⁵ te sam svoje skromno mišljenje ovako izrazio: Nema sumnje, da je Str. boraveći g. 1872. u Rimu, došao u doticaj sa vatikanskim krugovima i stekao uvjerenje, da je njegova opozicija zaključcima vatikanskog sabora postala suvišna, kad su dogmat o papinoj nepogriješivosti naknadnim izjavama prihvatili i ostali njegovi drugovi saborske opozicije. Kao političar Str. je uvidio da »naši ljudi nisu ni za što«, da nema nade u uspjeh jake, kompaktne opozicione stranke, koja bi branila interese hrvatskog naroda u Pešti i Beču. Znao je, da su Mađžari dobili i cara Franju Josipa proti Strossmayeru, te da je u takvim političkim prilikama njegov rad beznadan. Zato se tako često i jasno tuži Račkome i javlja mu, da će se ostaviti svakog političkog rada.¹⁶ A kao crkveni dostojanstvenik i biskup na tako važnoj stolici bojao se, — ne radi sebe, nego radi naroda svoga — da ne bi Mađžari, preko Beča utjecali na Rim i tražili od Pape, da Str. resignira na dakovačkoj biskupiji. Stoga je — po mojemu mišljenju — radije odabrao da se izmiri sa Svetom Stolicom. A kao minimum za znak toga izmirenja Vatikan je od Str. tražio, da prihvati saborsku konstituciju *De ecclesia Christi* i da je objavi u svom Glasniku.

Dakle: od g. 1872. pa sve do pred svoju smrt Str. je dao toliko »klerikalnih«, »rimskih« i »papinskih« izjava — a s njima se slažu i njegove ranije izjave — da je apsolutno krivo mišljenje i g. Dra M. Preloga i ostalih naših »liberalaca«, proturimljana« i »protu-papista«, kada tvrde, da je Str. bio »uistinu liberalan katolik i pobornik pokreta za osnivanje narodne crkve«. Nigdje tome ni traga!

¹⁵ Treći dio str. 18—26.

¹⁶ O tome vidi razna pisma kod F. Šišić: Korespondencija Rački-Strossmayer, osobito u 1. svesku.